

УДК 811.111'23

ОЦІННА КАТЕГОРИЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЛЮДИНИ В АНГЛОМОВНІЙ ПРЕЦЕДЕНТОЛОГІЇ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ВИМІР**Червінко Є. О.**

У статті розглянуто оцінну категоризацію інтелектуальних здібностей людини в англійській мові у річищі лінгвокогнітивного підходу. У самому процесі оцінної категоризації виявлено статична та динамічна складові. Представлено результати спроби виявлення основних оцінних категорій та їх типологічної систематизації.

Ключові слова: інтелектуальні здібності людини, концептуалізація, оцінка, оцінна категоризація, прецедентний текст.

В статье рассмотрена оценочная категоризация интеллектуальных способностей человека в английском языке с позиций лингвокогнитивного подхода. В самом процессе оценочной категоризации выделены статическая и динамическая составляющие. Представлены результаты попытки выявления основных оценочных категорий и их типологической систематизации.

Ключевые слова: интеллектуальные способности человека, концептуализация, оценка, оценочная категоризация, прецедентный текст.

The present article focuses on analyzing the evaluative categorization of human intellectual abilities in the English language from the point of view of cognitive linguistics. Within the framework of the process of evaluative categorization itself there have been its static and dynamic components were revealed. Relevant verbalized key evaluative categories have been revealed with their subsequent typological systematization.

Key words: conceptualization, estimation, evaluative categorization, human intellectual abilities, precedent text.

Початок ХХІ століття ознаменувався в мовознавстві інтенсивним розвитком антропоцентричної парадигми наукових досліджень, для якої характерним є когнітивно-комунікативний підхід, що дозволяє комплексно аналізувати лінгвістичні та екстралінгвальні фактори, які впливають на способи вербалізації уявлень людини про світ.

Категоризація є однією з провідних функцій людської свідомості, яка лежить в основі мовленнєво-мисленнєвої діяльності й організації мови як системи. Оцінна концептуалізація і категоризація є специфічним інтегративним когнітивним процесом, який відбувається в свідомості людини при її взаємодії з навколишньою дійсністю і приводить до формування системи думок і оцінок.

У цьому зв'язку, актуальність нашої роботи обумовлена тим, що вона виконана у річищі лінгвокогнітивного наукового напрямку, що дозволяє виявити специфіку представлення знань у свідомості людини і їх відображення в мові.

Метою розвідки є дослідження когнітивних і мовних механізмів формування оцінки інтелектуальних здібностей людини, об'єктивованої засобами англомовної прецедентології. Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань, що визначають новизну нашого дослідження: аналіз когнітивних механізмів формування оцінних значень в англомовній прецедентології; дослідження змісту концептуальної царини ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ ЛЮДИНИ; виявлення лексичних одиниць, які використовуються для репрезентації оцінки інтелектуальних здібностей людини в англомовній прецедентології та їх розподілення за основними оцінними категоріями та рівнями оцінної категоризації.

Об'єктом дослідження є оцінна категоризація інтелектуальних здібностей людини в англійській прецедентології, а його предметом – прецедентні засоби вираження оцінки інтелектуальних здібностей людини, що формують певні оцінні категорії в англійській мові, з виявленням особливостей процесів формування оцінних значень.

Матеріал аналізу складають 600 прикладів, одержаних методом суцільної вибірки з художніх творів англійських і американських письменників, публіцистичних текстів, збірок англомовних прислів'їв, приказок, даних фразеологічних і тлумачних словників та інформаційних ресурсів Internet.

Основними методологічними засадами роботи є концептуальний і контекстуальний аналізи, аналіз словникових дефініцій, когнітивно-семантичний аналіз засобів оцінної категоризації інтелектуальних здібностей людини в англійській прецедентології.

Оскільки розгляд когнітивних і мовних механізмів, що забезпечують формування оцінних концептів і категорій, проведено нами у межах теорії оцінки М. М. Болдирєва, оцінку концептуалізацію розуміємо як оцінне осмислення об'єктів навколишнього світу і створення в результаті цього оцінних концептів в нашій свідомості [1; 2]. Основні положення теорії оцінки полягають у виявленні когнітивних механізмів формування оцінних концептів і категорій з урахуванням особливостей людського сприйняття і інтерпретації дійсності та вивченні мовних механізмів, що розкривають специфіку функціонування оцінних значень в мовленні і виявляють особливості співвіднесення концептуального і мовного рівнів.

Оцінна концептуалізація є процесом розгляду об'єктів дійсності крізь призму ціннісної системи людини. Це зумовлює релятивний характер оцінних концептів, зміст і структура яких пов'язані з реальним світом через концептуальну структуру об'єкта оцінки. Згідно з Дж. Лакоффом та Р. Ленекером, оцінні концепти як результати оцінної концептуалізації, мають культурну й часову обумовленість та мовну репрезентацію [7, 8].

Результатом процесу оцінної концептуалізації є формування оцінних концептів в свідомості людини. На думку О.С. Кубрякової, мова є єдиним ключем до пізнання когнітивних здібностей людини [4]. Саме в мові репрезентуються конкретні характеристики інтелектуальних здібностей людини, на основі яких ми їх класифікуємо, в чому й полягає, на наш погляд, сутність оцінної категоризації.

Оцінна категоризація інтелектуальних здібностей людини визначається специфікою концептуальної царини ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ ЛЮДИНИ. Інтелект розуміється як здібність людини мислити, приймати рішення, доцільно використовувати свої здібності для успішного виконання певного роду діяльності [5; 9]. При оцінці інтелекту людини відбувається накладення системи індивідуальних цінностей суб'єкта оцінки на концептуальну царину ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ ЛЮДИНИ. Оцінна категоризація здійснюється у декілька етапів: осмислення об'єкту, співвіднесення його характеристик з нормами і стандартами, що існують у суспільстві, визначення ступеню відповідності ознак нормам, а також особистій системі цінностей, віднесення предмету до певної оцінної категорії. Результати даного процесу вербалізуються.

В оцінній категоризації можна виділити три рівні – базовий, суперординатний і субординатний. До базового рівня можна віднести загальні класифікаційні концепти, пов'язані з оцінкою предметів, явищ і подій людиною або групою людей, при чому категорії базового рівня “вважаються базовими з точки зору: 1) специфіки перцепції (цілісне сприйняття форми, моментальна ідентифікація); 2) функції (загальна моторна програма як єдина система дій з об'єктами категорії цього рівня); 3) комунікації; 4) організації знань (найбільша кількість характеристик членів категорії зберігається на цьому рівні)” [1, с. 136]. Вищий, суперординатний, і нижчий, субординатний рівні оцінної категоризації пов'язані з напрямом класифікаційної діяльності у бік більшого або меншого узагальнення оцінки відповідно [2, 3].

Структуру категорії оцінки інтелектуальних здібностей людини складають центр, полюси і периферія. Центр оцінної категорії відображає найбільшу кількість концептуальних ознак, периферія – незначну кількість характеристик. Наявність же полюсів є специфікою саме оцінних категорій.

У процесі проведення дослідження було виявлено лексичні одиниці, які використовуються в англійській мові для оцінки інтелектуальних здібностей людини і описано їх значення згідно з тлумачними словниками англійської мови. Зроблено спробу виділити як назви категорій ті з них, що відображають більшість основних ознак у своїй групі, і систематизувати лексичні одиниці за категоріями і рівнями оцінної категоризації.

Було виділено чотири групи англomовної лексики, які є засобами вираження оцінки інтелектуальних здібностей людини: одиниці раціональної оцінки, суб'єктивної оцінки, оцінки окремих складових інтелекту, а також загальнооцінні категорії GOOD / BAD.

Одиниці раціональної оцінки відображають теоретичне знання про здібності взагалі і інтелектуальні зокрема. Їх можна віднести до суперординатного рівня. До них належать оцінні категорії ABLE / UNABLE, що характеризують уміння/невміння виконувати певний вид діяльності, та INTELLECTUAL / NON-INTELLECTUAL, що характеризують здібність / нездібність до розуміння, сприйняття інформації, мислення.

Одиниці основної суб'єктивної оцінки відображають головну характеристику інтелекту – здібність до розуміння і міркування, і тому віднесені до базового рівня. До одиниць групи суб'єктивної оцінки належить оцінні категорії CLEVER / STUPID, що характеризують конститутивну ознаку інтелектуального розвитку людини – здібність / нездібність легко розуміти і швидко мислити.

Одиниці оцінки окремих складових інтелекту відображають окремі прояви інтелекту, зокрема рівень інтелектуальних здібностей, обсяг знань, наявність досвіду в певному виді діяльності розсудливість та розумність, швидкість протікання інтелектуальних процесів при формуванні власних і сприйнятті чужих ідей. Їх можна віднести до субординатного рівня. Рівень інтелектуальних здібностей (IQ) оцінюється за допомогою оцінних категорій GENIUS / IDIOT, обсяг знань – ERUDITE / IGNORANT, наявність досвіду в певному виді діяльності – COMPETENT / INCOMPETENT, розсудливість, розумність – WISE / FOOLISH, швидкість протікання інтелектуальних процесів ідей – ALERT / DENSE, що характеризують сприйняття чужих ідей та INGENIOUS / CRASS, що характеризують формування власних ідей.

Загальнооцінні категорії GOOD / BAD дають оцінку прояву інтелектуальних здібностей людини в різних сферах її діяльності, соціальному статусі і морально-етичних якостях, а також сприяють посиленню інших категорій.

Між оцінними категоріями та між рівнями оцінної категоризації утворюються перехідні зони, забезпечуючи континуальність категоріального простору [6]. Сама спроба систематизації та поділ оцінних категорій на раціональні і суб'єктивні також мають досить умовний характер, бо всі дії людини мають суб'єктивну складову і не можуть бути абсолютно раціональними.

В процесі категоризації виділяємо дві складові – статичну і динамічну. Статична складова представлена системою категорій, яка існує в свідомості людини, а динамічна складова полягає у співвіднесенні об'єкту з тією або іншою категорією і присвоєнні йому відповідних якостей за допомогою назв цих категорій.

В результаті аналізу фактичного матеріалу ми дійшли висновків, що динамічна складова оцінної категоризації полягає в самому процесі формування оцінки інтелектуальних здібностей людини в нашій свідомості і здійснюється за допомогою наступних когнітивних механізмів: а) профілювання як висвітлення конкретної ділянки (профілю) у межах відповідної когнітивної області (бази) [7; 8] (*We are glad to meet a competent manager in our office*); б) порівняння оцінюваного об'єкту з колективними або індивідуальними стереотипами, що дозволяє визначити ступінь відповідності характеристик об'єкта нашим очікуванням (*Better untaught than ill taught*); в) метафоричного перенесення (*You, old fox!*); г) метонімічного перенесення (*Clever heads of the class*), д) когнітивного контексту, який тлумачимо як когнітивні структури, які стоять за значеннями мовних одиниць і забезпечують їх розуміння (*Yet none of them could have claimed, as he could, to be a graduate of Harvard University or to have twice travelled in Europe*).

Таким чином, оцінна категоризація інтелектуальних здібностей людини є складним, багатофакторним процесом, що включає статичну і динамічну складові, а безпосереднє формування оцінки інтелектуальних здібностей людини, об'єктивованої засобами англomовної прецедентології, здійснюється на основі когнітивних механізмів профілювання, порівняння, метафори, метонімії під впливом когнітивного контексту.

Перспективу своєї роботи вбачаємо у поглибленні дослідження оцінної категоризації інтелектуальних здібностей людини у сучасній англомовній прецедентології, а також у вивченні інших концептуальних царин у зазначеному річищі і зверненням до крос-культурного виміру проблеми.

Література

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика. Введение в когнитивную лингвистику: курс лекций / Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-дом Т.Г.У. им. Г. Р. Державина, 2014. – 236 с.
2. Болдырев Н. Н. Структура и принципы формирования оценочных категорий // Принципы и методы когнитивных исследований языка: сб. науч. тр. / Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 11-29.
3. Болдырев Н. Н. Формирование оценочных концептов на основе количественных параметров в языке // Литературоведение. Лингвистика. Лингводидактика: сб. науч. тр. / Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2003. – С. 135- 145.
4. Кравцова Н.М. Когнитивный подход к исследованию оценки интеллектуальных способностей человека в английском языке / Н. М. Кравцова // Вопросы когнитивной лингвистики, 2008 – №1. – С. 95 - 103.
5. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Шевченко И.С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике / И. С. Шевченко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2004. – №635. – С. 202 - 205.
8. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – The University of Chicago Press, 1987. – 607 p.
9. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar. Theoretical Prerequisites. Vol. 1 / R. W. Langacker. – Stanford, Calif.: Stanford Univ. Press, 1987. – 516 p.